

DIN NOU DESPRE PEȘTERA CASIAN

Valentina VOINEA*
Bartłomiej SZMONIEWSKI**

Keywords: *Saint John Cassian, vicus Casiani, Roman – Byzantine Period, caves and shelters in Cheile Dobrogei – Casian region, monastic life.*

Cuvinte cheie: *Sf. Ioan Cassian, vicus Casiani, perioada romano-bizantină, peșterile și adăposturile din zona Cheile Dobrogei - Casian, viața monahală.*

Abstract: *The paper reviews epigraphic and literary sources (the latest ones linked to the name of Saint John Cassian) in Casimcea Valley – Cheile Dobrogei region. The archaeological research undertaken within the Romanian-Polish project under the title Study of the Prehistoric and Early Mediaeval Settlements in the Casimcea River Valley in Central Dobrudja was a pretext to organize excavations in several caves located in the region. In the paper the results of the archeological excavations realized in last ten years have been presented (including the sondages in Peștera Craniilor (Skull cave) and Peștera Casian (Casian Cave).*

The authors sustain a hypothetical localization for vicus Casiani, possible identifications of native places according to Saint John Cassian descriptions, as well as the choice of remote places and caves in Cheile Dobrogei – Casian region as suitable shelters for monastic life. Some aspects regarding Christianity in Scythia Minor are also discussed.

Rezumat: *Articolul face o trecere în revistă a informațiilor epigrafice și literare (ultimele legate de numele Sf. Ioan Cassian) din zona Valea Casimcei – Cheile Dobrogei. În cadrul proiectului româno-polon „Study of the Prehistoric and Early Mediaeval Settlements in the Casimcea River Valley in Central Dobrudja” s-a reluat cercetarea peșterilor din zona Cheile Dobrogei-Casian. Sunt prezentate rezultatele săpăturilor arheologice efectuate aici în ultimul deceniu (inclusiv sondajele din Peștera Casian și Peștera Craniilor).*

Autorii propun o ipotetică localizare pentru vicus Casiani; posibile identificări ale locurilor natale după descrierile din Ioan Cassian; alegerea locurilor retrase și a peșterilor

* Valentina Voinea, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, Piața Ovidiu, nr. 12, Constanța, 900745.

** Bartłomiej Szmoniewski, Institute of Archaeology and Ethnology Polish Academy of Sciences, Cracow, Poland.

din zona Cheile Dobrogei – Casian ca adăposturi propice unei vieți monahale. Sunt discutate și aspecte privind creștinismul în Scythia Minor.

Cercetările arheologice întreprinse în cadrul proiectului româno-polon *Study of the Prehistoric and Early Mediaeval Settlements in the Casimcea River Valley in Central Dobruđa*¹ au făcut posibilă atât reluarea săpăturilor arheologice în peșteri bine cunoscute - Peștera La Izvor, Peștera La Baba și Peștera Casian -, cât și extinderea investigațiilor în grote necercetate din zona Cheile Dobrogei. Coroborând descoperirile arheologice, izvoarele literare și epigrafice cunoscute cu cercetările recente considerăm necesară reluarea discuției privind locuirea Peșterii Casian.

Informații epigrafice și literare

Primele mențiuni epigrafice despre *casieni* au apărut pe „pietrele scrise” din amfiteatrul natural, situat nu departe de Peștera Casian. În vara anului 1912, cu ocazia săpăturilor arheologice întreprinse în cetatea *Ulmētum*, V. Pârvan a realizat și cercetări de teren pe Valea Casimcei, descoperind în apropierea satului Șeremet (azi Casian), pe malul drept al râului, două inscripții grecești asemănătoare, săpate simetric în stâncă, de o parte și de alta a amfiteatrului:

Inscripția 1 - *Ὀροί Κασιανῶν καὶ σπηλοῦχα*.

Traducere: - *hotarele Casienilor și peștera* (după V. Pârvan și D.M.Pippidi).

Inscripția 2 - *Ὀροί Κασιανῶν σπηλοῦχων*.

Traducere: - *hotarele peșterilor casienilor* după V. Pârvan; *hotarele peșterilor casiene* după R. Vulpe, *hotarul casienilor deținători (sau locuitori) ai peșterilor* după D.M. Pippidi, *hotarele casienilor [și] speluhanilor* după N. Gostar.

Conform ultimului autor, textul inițial al celor două inscripții ar fi fost același - *Ὀροί Κασιανῶν καὶ σπηλοῦχων* (gr.), respectiv *Fines Cas(s)ianorum et Speluhanorum* (lat.), în sensul de hotar între locuitorii a două sate, *speluhanii* fiind locuitorii satului - *vicus Speluchanorum* (σπηλυγξ (gr.), *spelunca* (lat.) = peșteră). Erorile de redactare făcute de lapidar ar fi dus la mici diferențe: *σπηλοῦχα* în loc de *σπηλοῦχων* în prima inscripție și omisiunea *καὶ* (și) în a doua inscripție (Gostar 1980).

De ce aceste traduceri diferite ?

Inițial, V. Pârvan a văzut în *Κασιανῶν* locuitorii unui *vicus Casiani*, situat în apropiere „*probabil pe platoul înalt între Esteru, Pazarlia (astăzi Târgușor) și Valea Casimcea*”, numele satului, ca și în cazul altor așezări rurale greco-romane întemeiate de cetățeni romani, provenind de la un personaj important, un legendar întemeietor *Casius* sau *Casianus*. Prin urmare cele două stânci cu

¹ Instituțiile partenere în acest proiect sunt: Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța și Institutul de Arheologie și Etnologie al Academiei Polone, Cracovia. Pentru analize interdisciplinare (arheozoologie, ihtiologie, antropologie, carpologie, geomorfologie, sedimentologie, analize fizico-chimice, ceramologie) au fost coopțați specialiști de la Centrul de Cercetări Pluridisciplinare din cadrul Muzeului Național de Istorie a României, Institutul de Antropologie „F. Rainer”, București, Institutul Național de Cercetare - Dezvoltare pentru Geologie și Geoecologie Marină - *GeoEcoMar*, Constanța și ArheBioMedia. Săpăturile arheologice din campaniile 2009 - 2011 întreprinse în peșterile din zona Gurile Dobrogei - Casian au fost finanțate de Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța și de Ministerul Culturii și Patrimoniului Național.

inscripții marcau limita de hotar între satul casienilor și spațiul sacru din peșteră / peșteri, destinat adorării zeului Mithras, cultul acestuia răspândindu-se în tot Imperiul Roman în perioada secolelor II – IV p. Chr.² Amintim, în acest sens, că în Peștera „La Adam” au fost descoperite cinci piese sculpturale (două reliefuri, două altare și o masă votivă), închinare zeului Mithras, depuse într-o groapă. Posibil ca aceste piese, ca și cele din tezaurul de sculpturi de la Tomis să fi fost ascunse de adoratori de creștinii care, în secolul al IV-lea p. Chr., își manifestau aversiunea față de piesele de cult idolatre - altare, statui etc., distrugându-le.³

R. Vulpe a atribuit numele *Κασσιανῶν* unor adoratori ai lui [Zeus Casios] – divinitate de origine semitică, binecunoscută în lumea romană. Sanctuarul cel mai renumit al acestei zeități, situat pe înălțimile Muntelui Oronte (Antiohia) ar fi fost vizitat, conform inscripțiilor, chiar de împărați romani precum Hadrian și Iulian Apostatul. Asemănarea peisajului, prezența în Moesia Inferior a numeroșilor negustori, militari, peregrini de origine siriană, posibili adoratori ai zeului *Casios*, dispunerea inscripțiilor într-o zonă puțin accesibilă, vecinătatea lor (distanța între ele de nici 200 m), toate aceste elemente l-au convins pe marele istoric de lipsa unui *vicus* cu acest nume, delimitarea făcându-se între peșteră și spațiul anex compus din mai multe grote, aparținând aceleiași divinități:

„... toate elementele inscripțiilor de la Șeremet au avut un caracter religios, care se leagă de un loc de cult și acest loc a reprezentat sanctuarul lui Zeus Casios. ...noi considerăm că inscripțiile menționate nu pot avea nici o relație cu un sat *Casianus* sau cu limitele altei unități administrative.”⁴

Totuși, descoperirile ulterioare vin să confirme existența unui *vicus Casiani* în timp ce pentru divinitatea siriană *Casios* nu a apărut, până în prezent, nici o altă dovadă de adorare în spațiul Moesiei Inferior. La Tariverdi (cca 10 km distanță de Casian) a apărut fortuit un cip, contemporan cu celelalte două inscripții de la Casian. Pe această piatră de hotar, tăiată din calcar gălbui (aprox 0,85 m înălțime), au fost gravate tot cu litere grecești două cuvinte dispuse de o parte și de alta a blocului de piatră:

Fața I. KACI
ANA

Fața II CIIHA
ΔΟΥΧΑ

În momentul primei publicări a inscripției, M. Bărbulescu a preluat o interpretare a lui N. Gostar potrivit căruia cele două inscripții de la Casian și cea de la Tariverdi reprezentau borne de hotar între *vicus Cas(s)iani* și *vicus Speluchanorum*⁵. Ulterior, autoarea și-a exprimat anumite rezerve față de existența unui *vicus Speluchanorum*:

„Cu toate acestea întrebarea „sat” sau „sanctuar” la Casian mai stăruie încă fiind mai sigură deci existența comunității sătești a casienilor, pe când destinația reală a peșterii (lor) din zonă rămâne mai greu de precizat.”⁶

Renumitul epigrafist D.M. Pippidi, reluând discuția asupra celor trei inscripții, considera plauzibilă existența unui *vicus Casiani* sau *Casianum*, cu atât

² PÂRVAN 1923, 147.

³ PIPPIDI 1969, 308 – 310; desene p. 304 – 305.

⁴ VULPE 1977, 129.

⁵ BĂRBULESCU – MUNTEANU 1978.

⁶ BĂRBULESCU 2001, 44.

mai mult cu cât „...nu e un simplu postulat al lui Pârvan (...) ci o realitate istorică garantată de biografia unui cunoscut Părinte al Bisericii, Ioan Cassian „Scitul”, trăitor în sec. al IV – lea și unul din întemeietorii monahismului occidental.”⁷ Desigur, autorul făcea referire la relatarea lui Ghenadie de Marsilia, fiul duhovnicesc al Sf. Ioan Cassianus și la lucrarea *De viris illustribus*; în scurta schiță biografică închinată părintelui spiritual, acesta este numit *Cassianus natione Scythia*.

Cunoscător al unor lumi atât de diferite, străbătând mii de kilometri între Orient și Occident, Sf. Ioan Cassianus a păstrat în scrierile sale tăcere aproape totală cu privire la originea sa, la cauzele care l-au determinat să părăsească pe rând Egiptul, Constantinopolul, Roma, ajungând până în Gallia. „*Lucrul cel mai uimitor în opera lui Cassian sunt tăcerile sale*”⁸; de aici, polemici nerezolvabile între exegeții operei sale. Totuși, există în scrierile sale *Așezăminte mănăstirești* și *Convorbiri duhovnicești* două pasaje deosebit de interesante privind pământul natal. Primul conține o amintire îndepărtată, probabil din fragedă pruncie, mărturisită în Prefața lucrării *Așezămintele mănăstirești* :

„...din copilărie **m-am aflat printre călugări** (s.n.) și, după ce m-am rupt de atâția ani de obștea și pilda vieții lor, cu greu aş putea să-mi amintesc acum în întregime câte am încercat să săvârșesc sub imboldul îndemnurilor lor zilnice, sau al pildelor lor, câte am învățat sau am văzut cu ochii mei.”⁹

În lucrarea *Convorbiri duhovnicești* XXIV descoperim al doilea pasaj. Mult mai bogat în detalii decât primul, acesta conține un tablou al locului natal realizat de Sf. Ioan Cassianus cu multă sensibilitate și talent literar:

I.2. *Așadar, cu toată neliniștea i-am mărturisit acestui (Avva) Avraam lupta cugetelor noastre, care zilnic ne împingeau cu ardoare sufletească să ne întoarcem în provincia noastră și să ne revedem părinții. Pricina cea mai mare a dorințelor noastre era aceea că ne aduceam aminte de câtă evlavie și pietate era plină inima părinților noștri. Știam că ei nu ne-ar împiedica niciodată de la înfăptuirea planurilor noastre și ne gândeam mereu că mai mult lor le datorăm înaintarea noastră duhovnicească. Ne scuteau de orice griji, ne asigurau toate ale traiului, îndeplinind ei cu bucurie tot ce ar fi trebuit să facem noi.*

I.3. *Pe deasupra, ne hrăneam sufletul cu nădejdea unor bucurii deșarte, crezând că vom primi cea mai mare roadă din convertirea multora, care ar fi urmat să fie îndreptați pe calea mântuirii după exemplul și îndemnurile noastre. În afară de aceasta, ne apărea în fața ochilor tabloul cu așezarea locurilor, în care se afla **averea moștenită de la strămoși și frumusețea regiunilor, cu întinderi, singurătăți și păduri care puteau nu numai să-l încânte pe un monah, dar chiar să-i dăruiască cele mai bune mijloace de viață** (s.n.).”¹⁰*

Din text transpare cu claritate mediul creștin în care s-a născut și s-a format Sf. Ioan Cassianus. Provenind dintr-o familie de creștini plini de „*pietate și evlavie*” și, „*din copilărie*”, „*aflat printre călugări*”, Sf. Ioan Cassianus a fost inițiat în tainele ortodoxiei conform învățaturii Sinodului de la Niceea, în perioada marilor

⁷ PIPPIDI 1983, 482.

⁸ M. Cappuyns *apud* STEWART 2000, 31.

⁹ Sf. Ioan Casian, ediție 1990, 110.

¹⁰ *Ibidem*, 724.

frământări doctrinare, numită și *vârsta de aur a Părinților Bisericii*.¹¹ Prin urmare existența unei comunități monahale de tip anahoretic sau cenobitic în vecinătatea așezării natale a Sf. Ioan Cassianus constituie o certitudine.

Datorită bunăstării părinților - probabil deținători ai unei *villae rusticae* - Sf. Ioan Cassianus a beneficiat de o educație aleasă, descoperindu-i pe marii scriitori greci și latini. Astfel, în Convorbiri XIV.12 – *Despre știința duhovnicească*, descoperim o confesiune a marelui teolog: „...la acea robie generală a sufletului, de care sunt bântuiți din afară toți cei slabi, se adaugă o piedică specială în calea mântuirii, și anume cea adusă, după părerea mea, într-o oarecare măsură, de cunoașterea literaturii, în care atât m-a frământat stăruința profesorilor și citirea fără încetare. În mintea mea, ca și cum ar fi infectată de acele opere poetice, chiar în timpul rugăciunii vin acele povestiri și istorisiri despre războaie, cu care am fost hrănit din primii ani de școală (s.n.). Când cânt psalmi sau când mă rog pentru iertarea păcatelor, îmi amintesc de episoade din epoei, cu eroi luptători, pe care parcă îi am înaintea ochilor, și asemenea închipuiri și privelști, care mă împresoară cu necuviință, atât îmi împiedică mintea la aspirațiile către cer, încât de ele nu pot scăpa chiar dacă plâng zilnic.”¹² Preocuparea părinților lui este cu atât mai laudabilă cu cât legea școlară (17 iunie 362), inițiată de Iulian Apostatul, interzicea învățământul clasic copiilor de creștini. Împăratul îi trimitea ironic „pe galileeni în bisericile lor, ca să-i comenteze pe Matei și Luca.”¹³

Unde s-ar fi aflat această proprietate părintească și comunitatea de călugări ?

Toponimul *Casiani* prezent în cele trei inscripții din Scythia Minor, fără alte referiri epigrafice sau literare în restul Imperiului Roman, considerăm că aparține unei așezări situate în apropierea bornelor fixe, respectiv stâncile păstrate *in situ* în cadrul amfiteatrul natural de la Casian. În cazul bornelor de hotar, blocurile de piatră mobile puteau fi refolosite pentru construcții, fiind duse departe de locul inițial ca și în cazul celei de-a treia inscripții de la Tariverdi.

De altfel, microregiunea în care au fost descoperite inscripțiile săpate în stâncă amintește, prin frumusețea și sălbăcia peisajului, de descrierea Sf. Ioan Cassianus; Casimcea și afluenții ei, Ghelengic și Visterna, adăposturile naturale și amenajate, grotle și peșterile, cel mai adesea ascunse în pâlcuri de pădure, toate ofereau anahoreților condiții de viață retrasă.

Descoperiri arheologice

Rezultatele cercetărilor arheologice întreprinse în ultimele trei decenii în zonă (periegheze, săpături de salvare și sondaje în peșteri), aduc noi argumente în sprijinul acestei localizări. Primele observații arheologice privind locuirea Peșterii Casian au fost făcute cu ocazia cercetărilor de teren din *chora* Histriei.¹⁴ Analizând *Hotărnicia guvernatorului Moesiei Inferior Manius Laberius Maximus* (25 oct 100 p.Chr), Al. Avram a propus ca limită naturală de vest și sud a *chorei* Histriei, pentru perioadă romană timpurie, cursul Casimcei: „Granița de vest și sud nu poate fi decât râul Casimcea (Calabaeus), pentru că fiind ultimul menționat, acesta trebuia să

¹¹ MARROU 1999, 95 – 103.

¹² Sf. Ioan Casian, *op. cit.*, 561.

¹³ MARROU, *op. cit.*, 95.

¹⁴ ALEXANDRESCU et alii 1986, 244 – 246.

închidă pe hartă conturul teritoriului."¹⁵

Cercetările de teren efectuate de-a lungul Văii Casimcea au dus la descoperirea unor fragmente ceramice romane și medievale timpurii, atât în Peștera Casian cât și pe panta abruptă ce coboară spre apă, s-au observat pe peretele de stâncă din dreapta intrării în peșteră, semne incizate, toate grupate pe o suprafață netedă - mai multe litere, cruciulițe și semne monogramatice, datate în sec X p.Chr. (Pl. III/1).¹⁶

În vara anului 1991, L. Mihăilescu-Bîrliba și M. Diaconescu au realizat primele sondaje stratigrafice, în partea stângă a intrării - S.I și S. II (1 x 0,75 m). Din observațiile autorilor reținem următoarele detalii privind materialul ceramic: cele mai multe fragmente ceramice provin de la vase datate în secolul IV p.Chr.¹⁷ Prin urmare, spațiul de la intrare în peșteră a fost locuit cel mai intens în această perioadă.

De asemenea, s-au observat și alte semne incizate pe peretele din stânga intrării - descifrabile literele *Π* și *N*. Pe baza analogiilor cu semnele descoperite în complexul rupestru de la Dumbrăveni¹⁸, s-a propus datarea lor între secolele IX – XI p. Chr., prin urmare contemporane cu primele din dreapta intrării. Identificarea, pe același perete, a unei cruciulițe, zgâriată deasupra unei firide special amenajate pentru opaițe, constituie un indiciu privind locuirea peșterii de către călugări. Astfel, se afirma, pentru prima dată într-un studiu arheologic, posibilitatea existenței unei comunități monahale în zona Casian, în secolul al X – lea p.Chr. Această datare târzie nu exclude locuirea peșterii într-o perioadă mult mai veche, mai ales că în cele două sondaje au predominat fragmentele ceramice de sec IV p.Chr.

Descoperirile ulterioare, prilejuite de construirea gazoductului (2001 – 2002) au adus noi argumente în această direcție. Astfel, a fost scoasă la lumină mult așteptata locuire romană din apropierea „*pietrelor scrise*”. Primul nucleu de locuire, o fermă de tipul *villa rustica*, a apărut exact în fața Peșterii Casian, pe terasa înaltă de pe malul stâng al Văii Casimcea (Pl. I/2). În secțiunile săpate s-au descoperit urme de construcții din piatră, fragmente ceramice romane târzii, un opaiț cu reprezentarea crucii pe disc, monede datate în intervalul 330 – 378 p.Chr. (Constantius II – Constans, Valentinian I – Valens).

În urma cercetărilor de teren efectuate pe malul stâng al Văii Casimea a fost localizat și al doilea sit, respectiv o așezare romană timpurie de tip *vicus* (sec II – III p.Chr.), situată la aproximativ 1,5 km vest de *villa rustica* și la marginea de sud-est a satului Cheia (Pl. I/3)¹⁹. Până în prezent, aceasta este cea mai apropiată așezare contemporană cu cele două inscripții, ceea ce ne sugerează o posibilă localizare pentru *vicus Casiani*.

După cum am arătat în introducere, cercetările întreprinse în cadrul proiectului româno-polon *Study of the Prehistoric and Early Mediaeval Settlements in*

¹⁵ AVRAM 1988 – 1989, 192.

¹⁶ ALEXANDRESCU *et alii* 1986, 246 / fig. 4.

¹⁷ MIHĂILESCU-BÎRLIBA, DIACONESCU 1991, 430.

¹⁸ CHIRIAC, 1988 – 1989.

¹⁹ BĂJENARU 2002; 2003. Mulțumim responsabilului de șantier, dr. Constantin Băjenaru pentru informațiile inedite oferite.

the Casimcea River Valley in Central Dobruđa ne-au permis reluarea săpăturilor arheologice în peșteri deja investigate, inclusiv în Peștera Casian.

Martorii de eroziune păstrați din vechea cuvertură de calcare jurasice și cretacice, asemeni unor „castele de piatră” se înalță până la 100 -180 m pe malul drept al Casimcei (Pl. I/1), între satele Cheia – Casian, și de-a lungul afluenților ei Ghelengic și Visterna.²⁰ Transformările geomorfologice ale peisajului de-a lungul miilor de ani au făcut ca multe intrări în peșteri să fie barate de prăbușiri de stânci sau depuneri sedimentare, multe grote și adăposturi să rămână ascunse sub arbuștii care au invadat derelele secate.

Strategia de săpătură arheologică adoptată în cadrul proiectului vizează surprinderea tuturor urmelor de locuire permanentă și sezonieră, sondajele fiind extinse, acolo unde este posibil, și în spațiile din exteriorul peșterilor. Reluarea cercetărilor arheologice în această microregiune a oferit noi descoperiri spectaculoase, ca cele din în peșterile La Izvor, La Baba, Craniilor și Casian.²¹

Cea mai mare parte a depunerilor sedimentare din interiorul Peșterii Casian a fost afectată de sondajele efectuate de speologi și amatori, rămânând pierdute pentru totdeauna informații de ordin istoric. Cele trei sondaje realizate de noi în campaniile 2010 - 2011*** au vizat o zonă din sala principală, relativ nederanjată (Pl. II, IV/1):

- S.I (1,20 × 1,80 m) în fața unei mici galerii situate la baza peretelui de stâncă, opus intrării;
- S.II (L = 1,80 m) și S.III (L = 3,00 m) în interiorul galeriei.

Spațiul foarte îngust din interior nu a fost folosit pentru locuire, sedimentul fiind împins treptat din sala principală în interiorul galeriei. Așa se explică numărul mic de fragmente ceramice și melanjul lor, îndeosebi în sondajele din interior S.II (2010) și S.III (2011). Totuși, stratigrafia surprinsă în sondajul S.I (2010) din fața nișei ne oferă câteva repere cronologice, succesiunea straturilor de jos în sus prezentându-se astfel (Pl. IV – 2):

- strat argilos amestecat cu pietre de culoare roșiatică, fragmente ceramice Hamangia și Gumelnița (Pl. V/1 - 14);

- strat de culoare maronie - cenușie amestecat cu ceramică traco-getică – fragmente ceramice hallstattiene cu angobă exterioară neagră, lustruită și suprafața interioară maronie;

- strat argilos amestecat cu ceramică romană timpurie, alături de ceramică getică lucrată cu mâna (Pl. VI / 1 – 3, 5) ;

- strat de culoare cenușie amestecat cu fragmente de amfore decorate cu striuri romano - bizantine, ceramică de uz comun (Pl. VI / 4, 6, 7);

²⁰ *Geografia României* 1983, p. 96, 642.

²¹ SZMONIEWSKI, PETCU 2008; VOINEA, SZMONIEWSKI 2010; SZMONIEWSKI, VOINEA 2011.

*** Mulțumim Părintelui Justin Petre, starețul Mănăstirii Sf. Ioan Casian, cel care, urmărind atent cercetările noastre, ne-a deschis ochii spre un nou orizont, cu multă blândețe și discreție înțeleaptă, însuflându-ne entuziasm și voință în demersul nostru. Fără sprijinul lui moral și material, acest studiu ar mai fi așteptat, poate, mult timp. De asemenea, mulțumim lectorului univ. dr. Răzvan Pantelimon (Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea Ovidius) care a participat voluntar la săpături, fiindu-ne de un real ajutor.

- nivel medieval timpuriu cu ceramică de tip Dridu, decorată cu striuri (Pl. VI/8);

- strat de pietriș modern.

La o simplă analiză a profilului, dacă raportăm acumularea în timp a sedimentului de la intrarea în galerie la durata fiecărei perioade istorice, observăm că cea mai intensă depunere corespunde perioadei romane.

Alături de ceramică, în toate straturile au apărut oase de animale, unele cu urme de ardere. În sondajul S.II, lângă fragmente ceramice romano-bizantine s-au descoperit oase umane (falange). În zona cea mai puțin accesibilă a galeriei, corespunzând sondajul S.III, predomină fragmente ceramice neolitice atipice; tot aici menționăm un pandantiv din scoică perforată (Pl. VI/9) și un fragment ceramic Coslogeni decorat cu brâu crestat.

Examinând pereții din sala principală, în nișa naturală din stânga intrării, aproximativ la 1,80 m înălțime față de nivelul actual de călcare, am identificat o cruce mică, incizată adânc în peretele de stâncă (Pl. III - 2).

La fel de intense sunt urmele de locuire romano-bizantină și în alte peșteri, grote și adăposturi din Cheile Dobrogei, aflate la 3 – 4 km distanță față de Peștera Casian. Peștera *La Izvor*, situată la intrarea în Cheile Dobrogei, nu departe de confluența dintre Ghelengic și Casimcea, a fost în mare parte cercetată și, ulterior, deranjată de amenajarea unui bar în interiorul ei. În secțiunea S.III (2009), trasată în mica suprafață nederanjată din dreapta intrării, am descoperit un fragment de bazin uman în nivelul romano-bizantin, bogat în fragmente de amfore și oase de animale.

Peștera X (Craniilor), aflată în apropierea malului stâng al Ghelengicului, la aproximativ 3 km SV de satul Cheia, ne-a oferit cele mai mari surprize.²² În secțiunea S.I - 3,20 x 3,20 m (2009), trasată în exteriorul peșterii, la adâncimea de aproximativ - 1,20/1,35 m, am descoperit o calotă craniană umană decupată, dispusă pe axul intrării, cu privirea orientată spre sud (cu spatele spre intrarea în peșteră), la aproximativ 1,50 m distanță de peretele de stâncă. Conform primelor date oferite de antropologul Andrei Soficaru, caracterele craniene indică o persoană de sex feminin, de vârstă adultă. Pe baza fragmentelor ceramice descoperite lângă și sub craniu, depunerea a fost datată în perioadă romano-bizantină (sec IV – VI p.Chr.).

Extinderea acestei secțiuni (4 x 9 m) a făcut posibilă identificarea unui nivel de locuire romano-bizantin consistent, de aproximativ 0,80 m grosime, bogat în material ceramic (îndeosebi fragmente de amfore decorate cu striuri) și oase de animale. Nivelul de locuire este marcat de cărbune și cenușă.

În sondajele S.C (1 x 10 m) și S.D (1 x 5 m) săpate pe platoul înalt, între intrarea în peșteră și malul Ghelengicului, și în sondajele S.B (2 x 2 m) și S. – în adăposturi ale aceluiași masiv calcaros, nivelul romano-bizantin este cel mai bine reprezentat.

În loc de concluzii

Coroborând toate informațiile literare și epigrafice cu descoperirile

²² VOINEA, SZMONIEWSKI 2010.

arheologice, în stadiul actual al cercetărilor putem formula câteva ipoteze de lucru:

- *Vicus Casiani* a existat cu certitudine în această microregiune, încă din sec II – III p.Chr., după locul de descoperire și datarea celor trei inscripții. Considerăm plauzibilă situarea acestui *vicus* în vecinătatea „*pietrelor scrise*”, descoperite *in situ*. De aceea, propunem identificarea lui cu cea mai apropiată așezare romană timpurie descoperită în zonă, până în prezent, respectiv situl de la marginea de SE a satului Cheia.

- *Villa rustica* (sec IV p.Chr.) din apropierea peșterii, poate corespunde proprietății părintești situată într-un peisaj mirific, pe malul râului *Calabaeus*, în fața monumentalelor stânci, împădurite, tablou asemănător celui descris de Sf. Ioan Cassianus. De altfel, izvoarele epigrafice și descoperirile arheologice confirmă existența în aceeași microregiune a altor *villae rusticae* ca cele de la Ulmetum și Capidava, aflate sub directa administrare a stăpânilor sau încredințate unor intendenți, patronii preferând centrele urbane de la Histria sau Tomis.²³

- Locuirea intensă a grotelor și peșterilor din Valea Casimcei în sec IV - VI p.Chr. ne amintește tot de textul Sf. Ioan Cassianus: călugării puteau găsi aici liniștea și cele necesare traiului.

Se știe că biserica creștină a sângerat cel mai mult în veacul al IV-lea, îndeosebi în Orient, începând cu cele patru edicte ale lui Dioclețian și încheind cu persecuțiile din timpul împăratului Iulian Apostatul. Lista lungă a martirilor care au pătimit în Scythia Minor și rezistența Bisericii de aici în fața mișcărilor eretice, îndeosebi ariene, demonstrează existența unei comunități creștine timpurii, destul de puternice și conservatoare.²⁴ În acest sens, amintim episodul vizitei lui Valens la Tomis (369 p.Chr.) când a încercat să impună erezia ariană, fără succes. Episcopul Betranion, originar din Capadocia unde se instruisese la școala teologică a Sf. Vasile cel Mare, și-a manifestat credința neclintită, conform învățaturii Sinodului de la Niceea.²⁵ De asemenea, reținem următorul text despre comunitatea creștină din Dacia Pontică în sec IV - V „*Și până în ziua de azi stăpânește acolo vechiul obicei ca bisericile întregului neam să aibă un singur episcop.*”²⁶

După ce creștinismul a devenit *religio licita*, activitatea misionară în Scythia Minor a continuat cu aceeași ferveare, atât în lumea romanizată, cât și în mijlocul barbarilor invadatori (îndeosebi goți), lupta dintre creștini și păgâni marcând viața religioasă a sec IV p.Chr.²⁷ După cum sublinia N. Zugravu, activitatea misionară din sec IV p.Chr. a presupus și o implicare activă a conducătorilor bisericii în viața religioasă a comunităților creștine din provincie, în legea emisă de împăratul Zenon în 480 specificându-se „*preasfintele biserici aflate sub oblăduirea orașului Tomis din eparhia sciților...sunt zdruncinate fără întrerupere de incursiunile barbarilor, ori de altfel sunt chinuite de sărăcie și nu pot fi ajutate în alt chip decât prin*

²³ BAUMANN 1983, BĂRBULESCU 2001.

²⁴ BRANIȘTE 1977; COMAN 1977; BAUMANN 2004.

²⁵ COMAN 1977, 75.

²⁶ Sozomenos *apud* BAUMANN 2004, 73.

²⁷ ZUGRAVU, 1997, 234 – 238.

mijlocirea iubitorului de Dumnezeu episcop de Tomis, care este și orașul de reședință civilă."²⁸ În acest context înțelegem de ce Sf. Ioan Cassian, gândindu-se la întoarcerea în locurile natale, spera în „convertirea multora”.

Era firesc ca în sânul comunităților creștine din Scythia Minor, atât de greu încercate de invazii barbare, să apară și comunități de călugări, încă din primul secol al organizării vieții monahale. În lucrarea lui Epiphanius *Împotriva celor optzeci de erezii* este amintit călugărul Audios, expulzat împreună cu adepții săi în Scythia Minor de unde a trecut mai departe în stânga Dunării, converindu-i pe mulți goți.²⁹ Trăind în grupuri restrânse, audienii preferau locurile izolate unde găseau cele necesare supraviețuirii, evitând pe cât posibil contactele cu locuitorii din împrejurimi. De aceea, credem că numeroasele grote, peșteri și adăposturi din zona Casian – Cheia, folosite din cele mai vechi timpuri ca locuri de cult, nu puteau să treacă neobservate.

Contemporaneitatea, cel puțin în parte, a unora dintre crucile gravate pe pereții Peșterii Casian cu nivelul de locuire bogat în ceramică de sec IV p.Chr nu poate fi exclusă. Una dintre cele mai vechi dovezi privind folosirea crucii în spațiul Scythiei Minor datează din sec. II – prima jumătate a sec III p.Chr. – un opaiț descoperit la Tomis, decorat pe bordură cu nouă cruciulițe incizate.³⁰ De altfel, în sec IV p.Chr. crucea lui Constantin cel Mare devenise un simbol creștin binecunoscut în întreg Imperiul Roman, „înțeleasă nu numai ca un triumf al Bisericii, dar și ca un triumf al martirilor prin intrarea lor în lumina divină.”³¹

Descoperirile arheologice au confirmat existența unei vieți monahale timpurii în provincie, complexul descoperit la 3 km vest de Slava Rusă, rămânând până în prezent cel mai vechi din Scythia Minor.³²

Modestia vieții monahale face ca urmele de locuire detectabile arheologic să fie foarte puține. Totuși, nu ne pierdem nădejdea că cercetarea microregiunii Văii Casimcea, cu un farmec unic în peisajul dobrogean, ne va oferi noi indicii privind primele comunități de călugări din Scythia Minor.

Dincolo de veșnica dispută teologică dintre Orient și Occident³³, viața și activitatea misionară a Sf. Ioan Cassianus constituie „un element de bază al legăturilor dintre romanitatea orientală și romanitatea occidentală.”³⁴ - regăsim în lucrările sale atât interpretările Sf. Ioan Chrysostomos asupra *Harului* cât și doctrina Fericitului Augustin despre *liberul arbitru*. Chiar dacă discreția plină de evlavie a Sf. Ioan Cassianus ne-a lipsit de multe detalii privind originea și viața sa, credem că o mai mare stăruință în cercetarea izvoarelor antice – cunoscute și necunoscute încă – ne va aduce o lumină nouă asupra mediului creștin în care s-a format unul dintre cei mai profunzi teologi ai Bisericii Vechi.

Părintele Columba Stewart, fin cunoscător al scrierilor casiene, a reușit să argumenteze, poate cel mai pertinent, originea autorului: „Acest bilingvism oferă

²⁸ ZUGRAVU 2007, 12.

²⁹ ZUGRAVU 1997, 245; BAUMANN 2006, 127.

³⁰ BĂJENARU 2002 – 2003.

³¹ TRISTAN 2002, 451.

³² BAUMANN 2004, 70 – 73; BAUMANN 2006, 125 – 127.

³³ BĂDILITĂ, JAKAB, 2003.

³⁴ COMAN, 1977, 70.

argumentul cel mai constrângător în favoarea ipotezei scitice: în zilele lui Cassian, Scythia Minor era o regiune bilingvă, unde a putut primi o educație latină clasică într-un mediu în care elenismul avea o puternică prezență. (...)Deși destinul său a stat în Occidentul latin, el s-a simțit cel mai acasă în Răsăritul grec.”³⁵

Argumentelor literare sperăm să li se adauge, în viitor, noi și noi dovezi arheologice.

BIBLIOGRAFIE

ALEXANDRESCU *et alii* 1986 - E. Alexandrescu, Al. Avram, O. Bounegru, C. Chiriac, *Cercetări periegetice în teritoriul histrian (II)*, Pontica 19 (1986), 243 – 252.

AVRAM 1988 – 1989- Al. Avram, *Întinderea teritoriului Histriei în epoca romană în lumina Hotărniciei Consularului Manius Laberius Maximus. Încercare de reconstituire*, CCDJ 5 - 7 (1988 – 1989), 189 – 197.

BAUMANN 1983 - V.H. Baumann, *Ferma romană în Dobrogea*, Tulcea, 1983.

BAUMANN 2004 - V.H. Baumann, *Sângele martirilor*, Constanța, 2004.

BAUMANN 2006 - V.H. Baumann, *Paleochristian churches in roman rural environment*, SAA 12 (2006), 119 – 133.

BĂDILIȚĂ, JAKAB (eds.) 2003 - C. Bădiliță, A. Jakab, *Jean Cassien entre Orient et Occident*, București, 2003.

BĂJENARU 2002 - C. Băjenaru, *Casian, com. Târgușor, jud. Constanța, Punctul Gazoduct*, CCA. Campania 2001 (2002), 88 – 89, pl. 34.

BĂJENARU 2003 - C. Băjenaru, *Casian, com. Târgușor, jud. Constanța, Punctul Gazoduct*, CCA. Campania 2002 (2003), 77, pl. 31 / B.

BĂJENARU 2002 – 2003 - C. Băjenaru, *Un opaiț cu simboluri paleocreștine descoperit la Tomis*, Pontica 35 -36 (2002 – 2003), 217 – 223.

BĂRBULESCU-MUNTEANU 1978 - M. Bărbulescu-Munteanu, *Inscripții recent descoperite în Scythia Minor*, Pontica 11 (1978), 127 -136.

BĂRBULESCU 2001 - M. Bărbulescu, *Viața rurală în Dobrogea romană (sec. I – III p.Chr.)*, Constanța, 2011.

BRANIȘTE 1977 - E. Braniște, *Martiri și sfinți pe pământul Dobrogei de azi*, în vol. *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Galați, 1977, 34 – 62.

CHIRIAC 1988 – 1989 - C. Chiriac, *Un monument inedit: complexul rupestru de la Dumbrăveni (jud. Constanța)*, Pontica 21 – 22 (1988 – 1989), 249 – 269.

COMAN 1977 - I. Gh. Coman – *Scriitori teologi în Scythia Minor*, în vol. *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Galați, 1977, 63 – 83.

GOSTAR 1980 - N. Gostar, *Études épigraphiques IVe*, Dacia NS 24 (1980), 307 – 322.

Geografia României 1983 - *Geografia României*, vol. I – *Geografia fizică*, București, 1983.

MIHĂILESCU-BÎRLIBA, DIACONESCU 1991-L. Mihăilescu-Bîrliba, M. Diaconescu *Cercetări arheologice recente în peștera de la Casian*, Pontica 24 (1991), 425 – 432.

PÂRVAN 1923 -V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923.

PĂUNESCU 1999 - Al. Păunescu, *Paleoliticul și mezoliticul de pe teritoriul Dobrogei*, vol. II, București, 1999.

PIPPIDI 1969 - D.M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice*, București, 1969.

PIPPIDI 1983 - D.M. Pippidi, *Inscripțiile antice din Scythia Minor grecești și latine. Histria și împrejurimile (ISM I)*, București, 1983.

SF. IOAN CASIAN, ediție 1990 *Scrieri alese, Așezămintele mănăstirești, Convorbiri*

³⁵ STEWART 2000, 35.

duhovnicești, (trad. Vasile Cojocaru, David Popescu, prefață, studiu introductiv și note de Nicolae Chițescu), Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990.

STEWART 2000 - C. Stewart, *Cassian monahul*, Sibiu, 2000.

SZMONIEWSKI, PETCU 2008 - B. Szmoniewski, R. Petcu *Preliminary report from the new excavation in Baba Cave, Grădina village, Constanța County, Pontica* 41 (2008), 35 - 47.

SZMONIEWSKI, VOINEA 2011- B. Szmoniewski, V. Voinea, *Погребение тюркского кочевника, открытое в пещере Баба в средней Добрудже в Румынии*, *Stratum Plus* 5 (2011), 287 – 296.

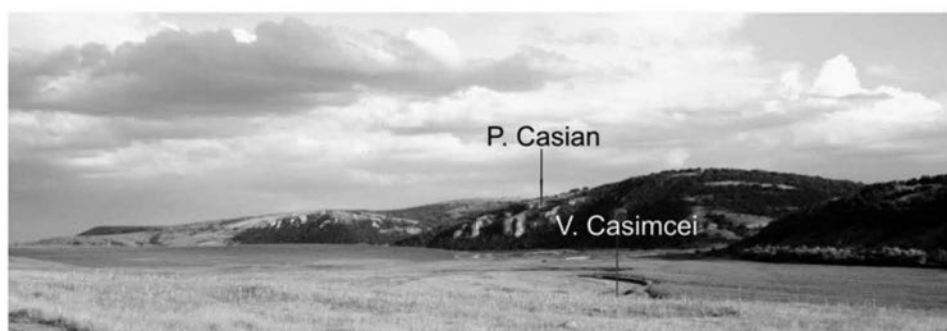
TRISTAN 2002 - F. Tristan, *Primele imagini creștine. De la simbol la icoană, secolele II – VI*, București, 2002.

VOINEA, SZMONIEWSKI 2010 - V. Voinea, B. Szmoniewski *O groapă rituală descoperită în Peștera Craniilor din zona Cheile Dobrogei (com. Grădina, jud. Constanța)*, *Pontica* 43 (2010), 191 – 202.

VULPE 1977 - R. Vulpe, *Le sanctuaire de Zeus Casios de Șeremet et le problème d'un vicus Cassianus*, în *Epigraphica, Travaux dédiés au VIIe Congrès International d'Épigraphie Greque et Latine*, București, 1977, 113 – 130.

ZUGRAVU 1997 -N. Zugravu, *Geneza creștinismului popular al românilor*, București, 1997.

ZUGRAVU 2007 - N. Zugravu, *Itineraria ecclesiastica în Schythia Minor*, *Studia Universitatis Babeș – Bolyai, Theologia Catholica*, LII / 3 (2007), 9 – 29.

1

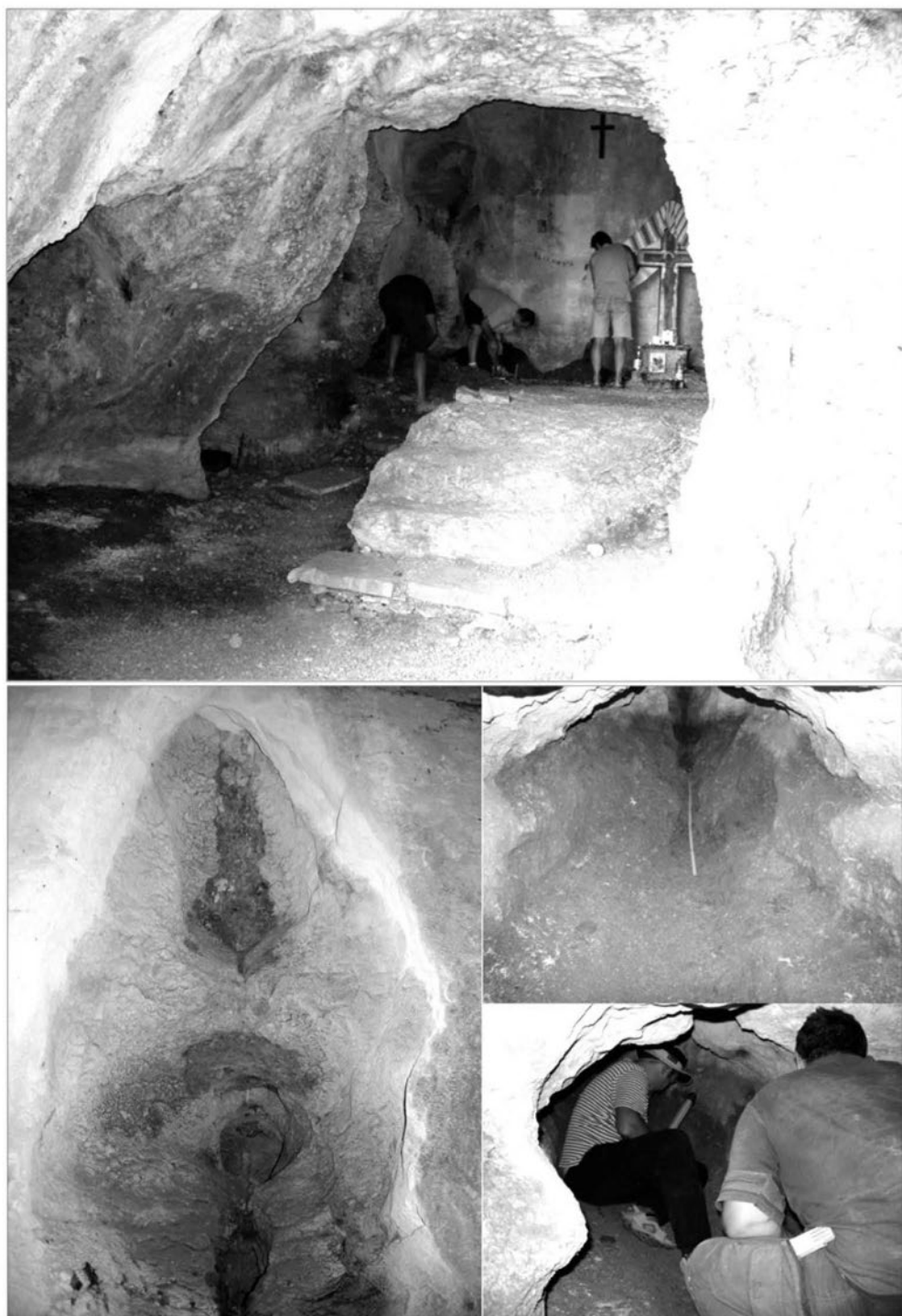

2

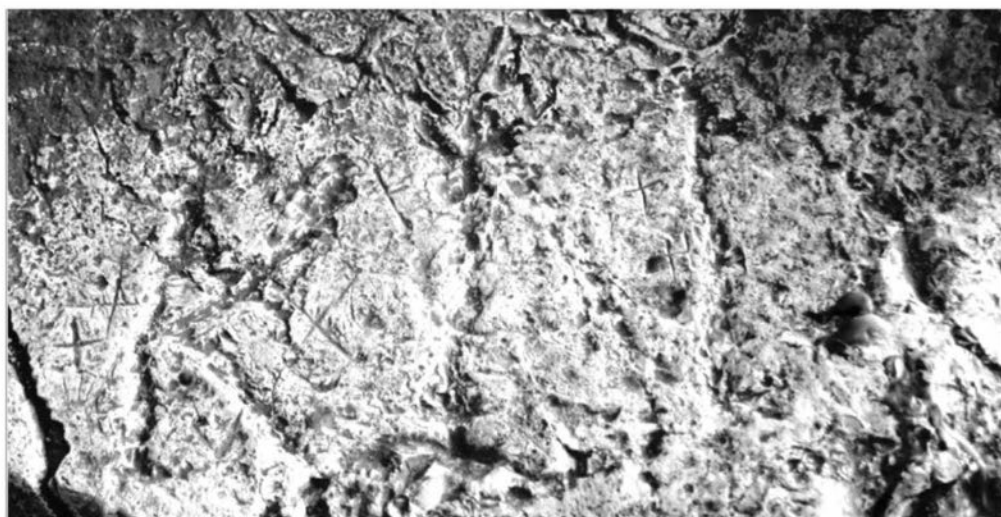

3

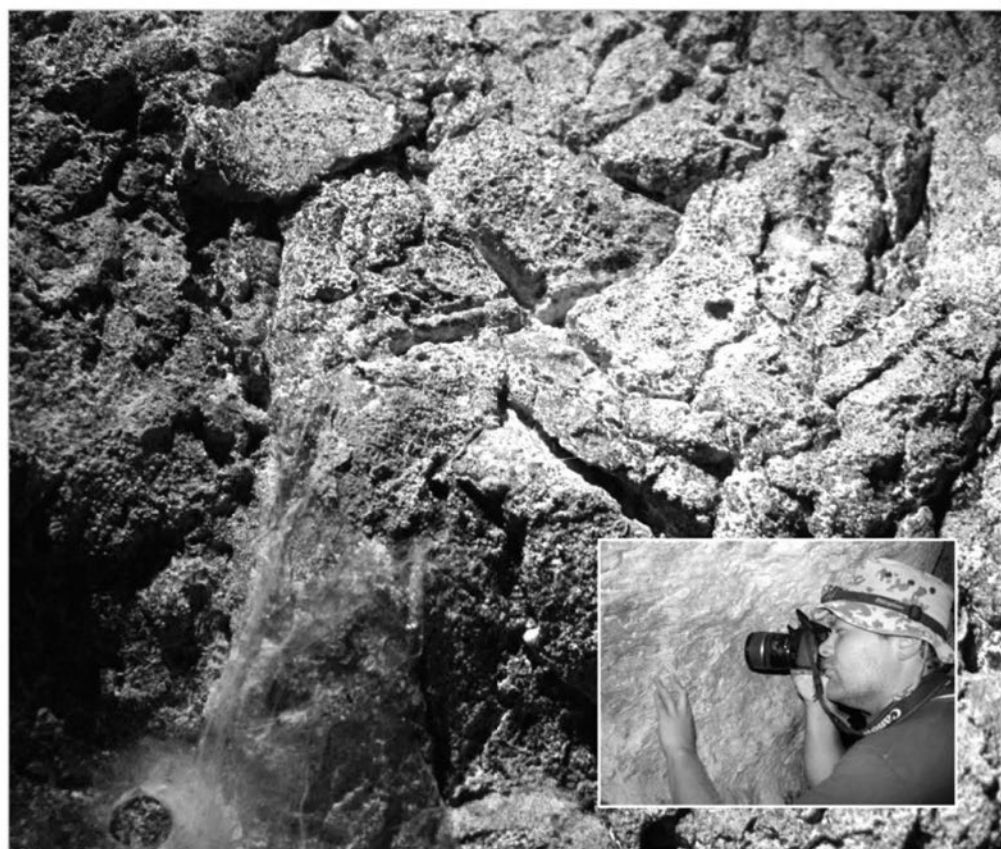
Pl. I – 1. Valea Casimcei și Peștera Casian; 2. Villa rustica din fața Peșterii Casian; 3. Vicus Casiani (?) și așezarea Hamangia III, Sat Cheia.

Pl. II – Peștera Casian – camera principală și firida cercetată.

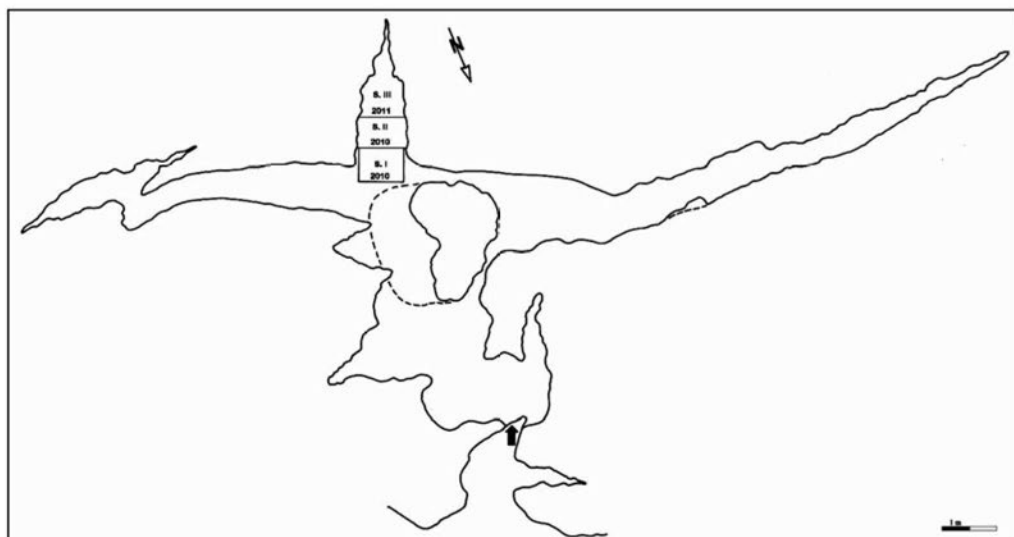

1

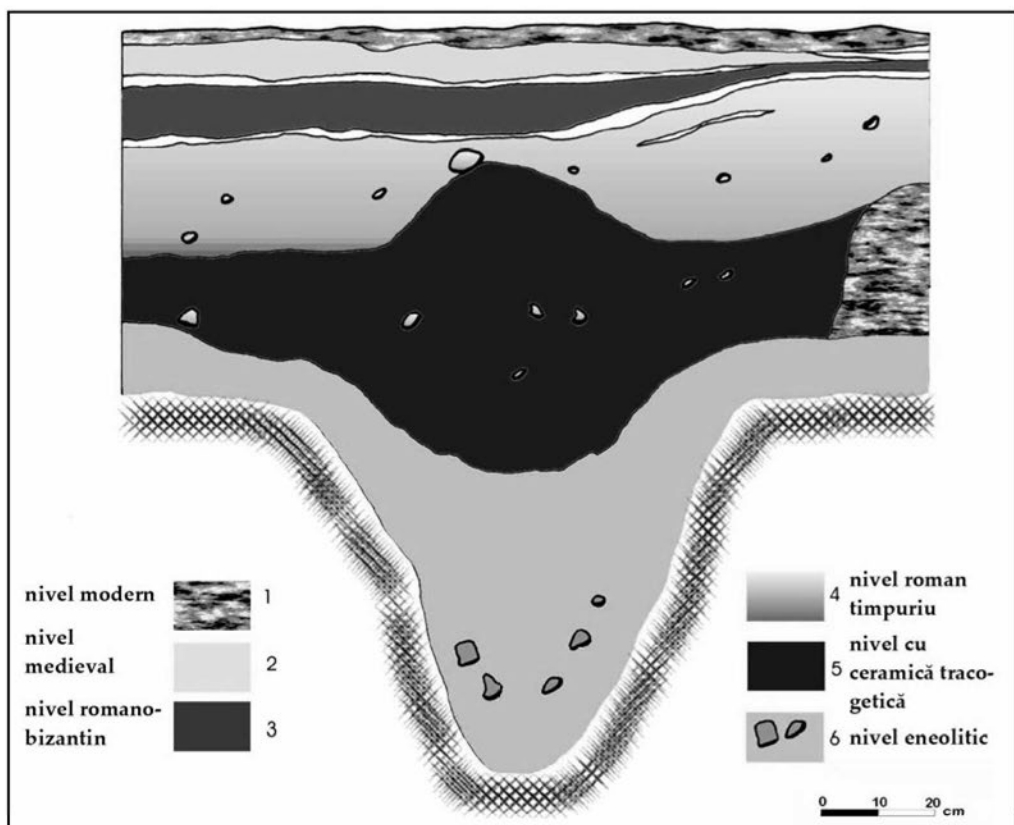

2

Pl. III – Peștera Casian: 1 . Semne incizate pe peretele din dreapta intrării;
2. cruce incizată în camera principală, firida din stânga intrării.

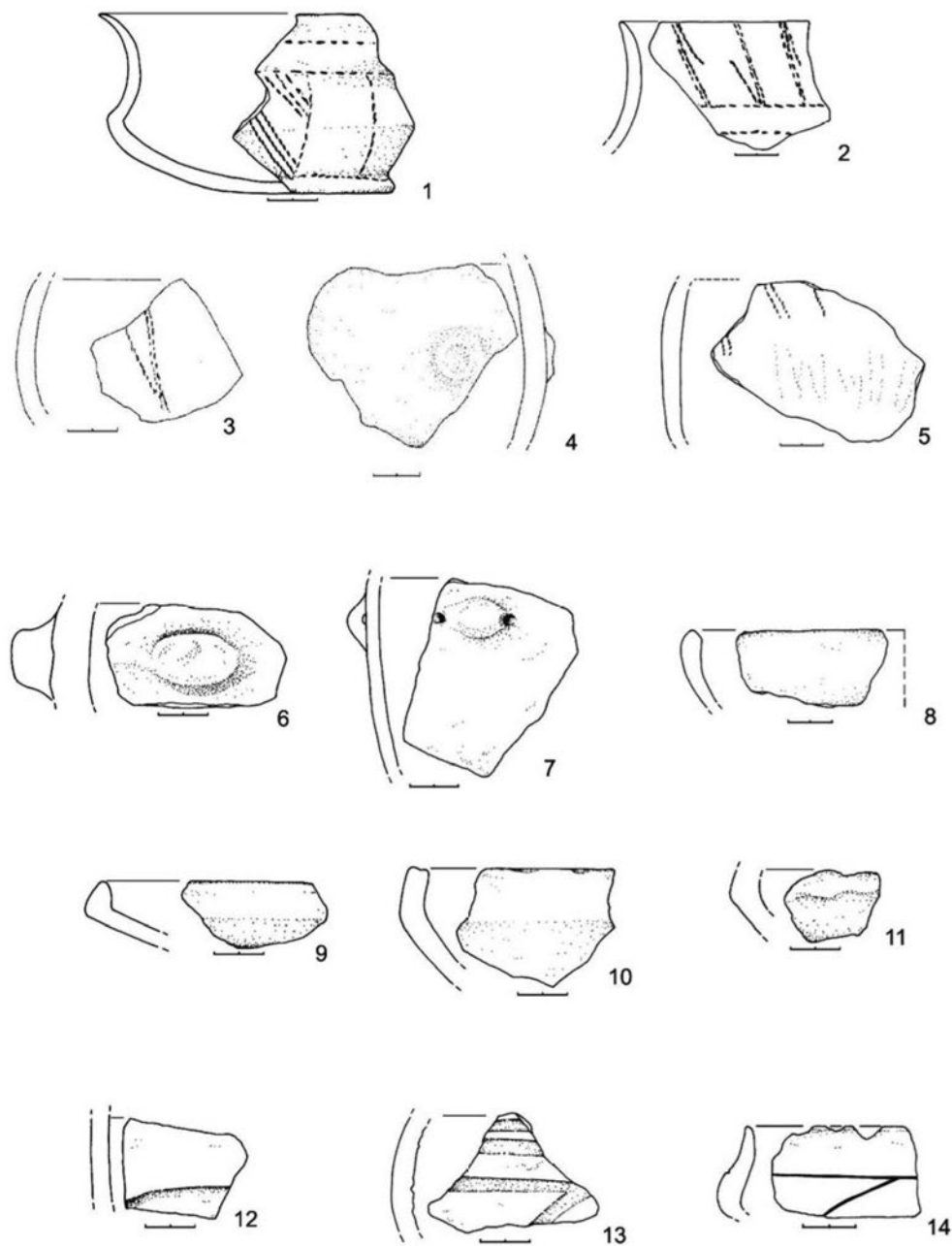

1

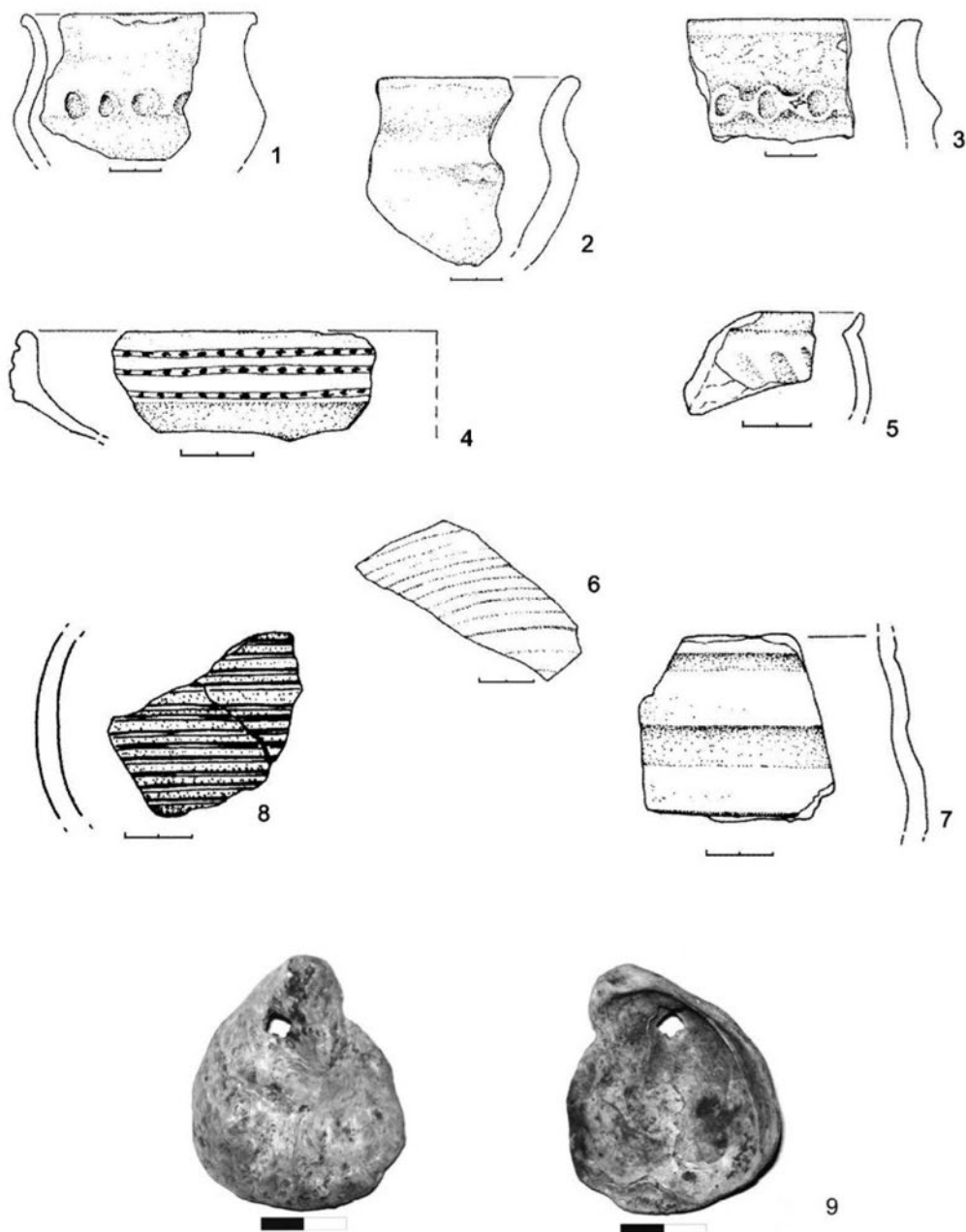

2

Pl. IV – Peștera Casian: 1. plan general; 2. profilul secțiunii S.I.

Pl. V – Peștera Casian, ceramică Hamangia (1-5) și Gumelnița (6-14).

Pl. VI – Peștera Casian, ceramică getică (1-3), romană timpurie (5), romano-bizantină (4,6,7), Dridu (8) și pandativ de scoică (9).